Keywords: categories of students with special educational needs, lexical competence, lexical meaning of a word, ascertainment experiment, criteria.

DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2023.45.08
УДК 376-056.264"-07/17"

Є.Ю. Линдіна
evgeniyalyndina.bgpu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-4615-6807

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Історія становлення та розвитку закладів освіти для осіб з особливими освітніми потребами в Україні бере свій початок з давніх часів. Відповідно до виділених історичних періодів у статті простежується зміна ставлення суспільства і держави до осіб з особливими освітніми потребами. Від архаїчного періоду до X століття можна спостерігати як до таких осіб змінюється відношення населення. З X по XIII століття розвивається князівська, церковна та монастирська опіка над особами з особливими освітніми потребами. У період з XIV до другої половини XVII століття формуються державні підходи до опіки та виховання осіб з різними психофізичними порушеннями. Перші спроби створення спеціальних навчальних закладів для дітей з порушеннями мовлення простежуються у другій половині XIX століття. У другій чверті XX століття система спеціальної освіти отримує поштовх та починає розвиток. У 90-х роках XX століття в нашій країні почали впроваджувати ідеї інклюзивної освіти. Дослідження показало, що на кожному історичному етапі розвитку людства ставлення до осіб із особливими освітніми потребами в Україні і світі було різним.

Ключові слова: історіографія, спеціальна освіта, корекція, порушення мовлення, труднощі, особи з особливими освітніми потребами, заклади освіти.

Постановка проблеми. У статті досліджується історія становлення та розвитку закладів освіти для осіб з особливими освітніми потребами в Україні, параметри та виміри освітнього простору та його зміни у різні періоди європейської історії.

Питання становлення та розвитку закладів освіти для осіб з особливими освітніми потребами досліджувало багато вітчизняних та закордонних дослідників В. Бондар, В. Золотоверх (2001), В. Покась (2010), T. Sak (2013) та інші науковці. Вчені намагалися прослідкувати за впливом змін, що відбувалися в з періоду VIII—VI століть до н. е. до сьогодення, на дітей з особливими освітніми потребами, та за їх можливостями навчання й виховання.

Так, В. Бондар (2003) зазначав, що створення інклюзивного освітнього середовища в системі освіти, в тому числі вищої в Україні є ключовим фактором, що впливає на інтенсивне реформування традиційної вищої освіти та уможливлює доступ до якісної освіти для людей з особливими освітніми потребами. Тому зміни, що відбуваються історично в освіти, потребують переосмислення та виокремлення історичних фактів. Вивчення та аналіз історично зумовлених напрацювань актуальні й для об'єктивного висвітлення становлення та розвитку спеціальної освіти загалом.

Аналіз досліджень і публікацій.

Історико-педагогічні аспекти спеціальної освіти досліджували В. Бондар, І. Єременко, В. Золотоверх, С. Ляпідевський, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченко, С. Федоренко, О. Шевченко, М. Ярмаченко та ін.

Дослідження Т. Берник, Віт. Бондар, В. Гладуш, В. Золотоверх, Л. Кулик, М. Супрун, С. Федоренко, М. Ярмаченко та інших розкривають історичні факти становлення та розвитку спеціальної освіти

Питання навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами вивчали у своїх працях Віт. Бондар, Л. Вавіна, Л. Виготський, І. Єременко, Л. Занков, Г. Коберник, В. Лубовський, О. Лурія, С. Миронова, В. Синьов, В. Тищенко, К. Турчинська та інші. А саме: питання *диференційованого навчання дітей із інтелектуальними порушеннями XX ст. (І. Єременко, Л. Вавіна, Г. Мерсіянова, В. Турчинська та інші); вивчення та вдосконалення навчально-корекційного процесу спеціальних*

закладів освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями з кінця XX ст. (Вітт. Бондар, І. Дмитрієва, В. Липа, В. Синьов, С. Миронова та інші) тощо.

Мета цієї статті полягає в аналізі історичного контексту виникнення та розвитку закладів освіти для осіб з особливими освітніми потребами в Україні; дослідженні світового досвід розвитку освітнього простору у зв'язку зі збільшенням дітей з особливими освітніми потребами та визначені спеціальних освітніх умов розвитку, виховання та навчання осіб з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Для цього були використані наступні **методи дослідження**: теоретичний аналіз, синтез та узагальнення відомостей і фактів із наукових, методичних та архівних джерел; пошуково-бібліографічний метод; системно-структурний; хронологічний та метод актуалізації історичного досвіду сприяли дослідженню наукової проблеми з позицій історичного опису, теорії та практики.

Виклад матеріалу дослідження.

Історичний контекст виникнення та розвитку закладів освіти для осіб з особливими освітніми потребами в Україні.

Аналіз архівних джерел засвідчує, що у Київській Русі передбачалася допомога особам з особливими освітніми потребами. Ще в 996 році князь Володимир Святославич видав устав, згідно з яким духовенству та церковним установам доручалося піклування і нагляд за лікарнями, лазнями, притулками для хворих та ін., а також встановив «десятину» на благодійні заклади.

За часів його правління було відкрито школу для навчання таких категорій дітей, будинок для паломників та запроваджено національні свята для допомоги жебракам та сиротам.

У 1096 році, рівно за 100 років, князь Володимир Мономах опублікував своє «Повчання», в якому він закликав про допомагати «убогим, але давати, скільки можете, годували сиріт і давати їм, скільки можете». У першій половині XI століття за ініціативи ігумена Києво-Печерської лаври Феодосія Печерського засновано окремий будинок для сиріт, дітей з порушеннями слуху та зору. Для опіки над дітьми та дорослими з відхиленнями у розвитку Києво-Печерська лавра відігравала визначну роль у піклуванні, оскільки це був один з найбільших монастирів того часу. У XII-XVIII століттях в Україні існували школи-інтернати для дітей з особливими освітніми потребами , але системної освіти в них не було (Покась В., 1999).

Лише у XIX столітті почали приділяти велику увагу освіті дітей з різними порушеннями. «У той час була створена законодавча база, з'явилися спеціальні заклади, а також рух на захист дітей з фізіологічними порушеннями. Перша школа для глухонімих дітей в Україні була заснована у 1830 році у Львові (Галицький виховний заклад). У 1843 році в Одесі було засновано школу для глухонімих дітей» (Покась В., 1999, с. 158).

Ще у V столітті Блаженний Августин відлучив «глухонімих» від церкви, і вважав одержимими «психічно хворих» і осіб з особливими освітніми потребами. Проблема відчуження людей з різними психофізичними порушеннями зберігалася і в епоху Відродження, хоча ідея рівності всіх людей згодом почала розповсюджуватися на все населення.

У Київській Русі початок благодійності було покладено в X столітті, коли князь Володимир указом визначив, що церква має взяти на себе піклування про «убогих і незаможних». Володимир Мономах у «Повчанні до дітей» особливу увагу звертає на піклування про бідних і хворих людей, наставляючи найбільше не забувати «убогих, наскільки можна під силу годувати й подавати сироті, вдову захищати, не давати сильним губити немічну й слабку людину». У педагогічній літературі аж до XIX століття не збереглося опису застосування спеціального навчання і виховання дітей з порушеннями в розвитку. Однак, вони існували, про що можна судити з творів усної народної творчості, вчинків окремих особистостей, діяльності християнської церкви. Уже в XII столітті в низці християнських держав відкриваються богоугодні та лікувальні заклади. У Західній Європі, в Баварії відкривається перший притулок для дорослих людей, які втратили зір (1198) (Покась В., 1999).

«Гуманне ставлення» до осіб з особливими освітніми потребами проявляється в організації при монастирях притулків для знедолених людей. Вони отримували в монастирях церковним коштом утримання, християнське виховання і «книжкове навчання». Школи при монастирях почали організовувати навчання та залучати дітей з особливими освітніми потребами (Taranchenko O., 2014, c. 311-315).

Питання про створення для них якихось окремих навчальних закладів не розглядалося. Церква

була джерелом світла, добра і турботи. Школи набували значення як християнські, педагогічні та благодійні установи. Займалися благодійними справами і князі. Літописи згадують імена видатних державних діячів і письменників Стародавньої Русі, які вважали за необхідне виховувати дітей у дусі заповідей Божих, доброчесності, любові та правді. Збереглися в історії імена жінок, які навчали дітей читання, письма, рукоділля, давали притулок знедоленим і хворим (Taranchenko O., 2014, c. 311-315). Спочатку там навчалося лише 15 глухонімих дівчаток, а в 1869 році було відкрито відділення для хлопчиків. У 1887 році була заснована ще одна школа в селі Вормс в Одесі. У 1868 році була спроба заснувати школу в Харкові, що дуже швидко закрилася. Лише у 1896 році вона змогла відновити свою роботу. У 1900 році спеціальні школи для глухонімих дітей були відкриті в Києві, Чернігові та Малині. Пізніше школи такого ж профілю були відкриті в Лохвиці (1901), Олександрівську (1903), Ужгороді (1907), Чернівцях (1908) та Сімферополі (1913). Тоді ж були засновані навчальні заклади для сліпих дітей. «Наприклад, у 1884 році було відкрито спеціальне ремісниче училище для дітей до 11 років. Подібне училище було відкрито в Харкові в 1887 році. У цей період спеціальні школи, училища та сиротинці засновуються і в інших містах України: Одесі у 1887 році, Чернігові у 1893 році та Полтаві у 1894 році. Таким чином, наприкінці XIX століття в Україні діяло 23 навчальні заклади в Україні, а до 1914 року їх було 35. Загальна кількість учнів становила 1296, віком від 11 до 24 років» (Покась В., 2010, с. 274).

У 1904 р. доньки професора І. Сікорського відкрили в Києві Медико-педагогічний інститут для осіб з особливими освітніми потребами, а саме «відсталих і нервових дітей». До цього закладу приймали дітей віком від 3 до 16 років. Це було місце для дітей з особливими освітніми потребами.

Основним джерелом фінансування таких закладів були пожертви приватних осіб, які різко скоротилися під час Першої світової війни, а школи для для дітей з різними психофізичними порушеннями почали зменшуватися та закриватися. У 1917 році розпочалася комплексна реформа системи освіти та ставлення держави до дітей. «Це стало початком якісних змін в освіті дітей з фізичними та розумовими порушеннями. У 1919-1920 роках було прийнято низку постанов українського уряду та інструктивних документів Народного комісаріату освіти щодо розвитку народної освіти, які запроваджували нові підходи до організації допомоги дітям з психофізичними порушеннями. Завдяки величезному обсягу проведеної роботи в Україні зменшилася кількість закладів для дітей з розумовими та фізичними вадами протягом року (з 1 січня 1923 р. до 1 січня 1924 р.) з 80 (з контингентом 11382 вихованців) до 132 закладів з контингентом 20712 дітей.» (Покась В., 2005, с. 203).

На початку XX століття, з 1920-х років, в Україні створюються лісові та санаторні дитячі заклади, поява яких була пов'язана зі створенням та розвитком дитячих курортів. Удосконалено систему виявлення та обліку дітей з порушеннями розвитку, проведено велику роботу зі створення навчально-матеріальної бази для спеціальних дитячих будинків і шкіл, покращено підготовку педагогічних кадрів. Відповідно до наказу № 749 Народного комісаріату освіти України, місцевим органам народної освіти рекомендувалося забезпечити всіх дітей спеціальними школами, усіх дітей з порушеннями інтелектуального та фізичного розвитку. У наступні 5 років державні органи освіти продовжували створення спеціальних шкіл, залучаючи до них дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку. Так, у 1940-1941 рр. було створено 179 спеціальних закладів для дітей з особливими освітніми потребами (загалом - 37043 особи) (Любар О., 1993).

Таким чином, напередодні Великої Вітчизняної війни в Україні існувала розгалужена мережа будинків для дітей з особливими освітніми потребами, першокласних дитячих будинків і санаторіїв, численних таборів і дитячих літніх будинків тощо. Велика Вітчизняна війна створила передумови для подальшого розвитку спеціальних шкіл та мережі дитячих санаторіїв, бо більшість з них були закриті та зруйновані. Однак до кінця війни розпочалася інтенсивна відбудова дитячих санаторіїв, їх оснащення та облаштування додатковими приміщеннями на звільнених територіях, яка була майже завершена до 1947 р.

У липні-серпні 1944 р. уряд України ухвалив постанови «Про відновлення роботи спеціальних шкіл» та «Про запровадження загального навчання глухих, німих, сліпих і з іншими порушеннями». Народний комісаріат освіти підготував низку документів про відновлення та розширення мережі спеціальних шкіл та їх укомплектування учнями і вчителями, проте існуюча на той час мережа спеціальних шкіл спеціальних шкіл, не повністю охоплювала дітей з порушеннями розвитку (Любар О.,

1993).

У 1953-1954 н.р. в Україні функціонувало 1444 спеціальних шкіл-інтернатів з контингентом 17 000 учнів. У 1950-1960-х роках було видано низку важливих політичних документів, спрямованих на раціоналізацію та вдосконалення роботи дитячих санаторіїв, дело організовувалося навчання та виховання. Міністерство охорони здоров'я СРСР 9 жовтня 1954 року затвердило «Штатні нормативи медичного персоналу та кухонного персоналу дитячих санаторіїв», що свідчить про розширення та роботи цих типів закладів.

Слід підкреслити, що особливий розвиток загальноосвітніх шкіл-інтернатів та спеціальних шкіл-інтернатів як освітніх закладів нового типу особливого розвитку в Радянському Союзі набули в 1956 році. Створення таких шкіл-інтернатів сприяло в системі народної освіти найбільш ефективній підготовці підростаючого покоління до активної участі в розбудові нового суспільства.

Не зважаючи на успіхи, в роботі спеціальних шкіл-інтернатів були серйозні недоліки. За оцінками, в Україні не було обліковано 511 сліпих дітей, 1568 глухих дітей та 7777 з іншими категоріями порушень. З метою покращення цієї ситуації Міністерство освіти розробило шляхи покращення роботи цих закладів, що були реалізовані до кінця 1957-1958 н.р.. Було створено додатково 17 допоміжних шкіл-інтернатів для дітей з особливими освітніми потребами, три школи для слабозорих дітей і одна спеціальна школа для слабочуючих. У 1964-1965 н.р. Міністерство народної освіти України провело перевірку стану шкільного та професійно-технічного навчання в спеціальних школах-інтернатах. Рекомендовано було зміцнення матеріальної бази шкіл-інтернатів (Шевченко С., 2019).

Помітних успіхів було досягнуто завдяки допоміжним школам УРСР у навчально-виховній, виправно-виховній та лікувальній роботі та професійно-технічному навчанні. На кінець 1965 року функціонувала 281 школа-інтернат для 44 400 вихованців. Кількість дітей, які не навчалися в спеціальних школах, становила понад 3000 дітей (Шевченко С., 2019).

З 1975 р. загальноосвітні школи були створені в усіх санаторіях, що налічували понад 100 учнів, що перебували на лікуванні протягом двох місяців і більше. Для меншої кількості пацієнтів у санаторіях навчання проводили вчителі з прилеглих загальноосвітніх шкіл. У цей період у підпорядкуванні Міністерства освіти УРСР перебували такі заклади: загальноосвітні санаторні та лісові школи і санаторні школи-інтернати, які призначалися для дітей шкільного віку, що перенесли важкі захворювання і потребували щадного режиму та тривалого лікування. Метою цих шкіл було забезпечити загальноосвітню підготовку на додаток до лікування (Шевченко С., 2019).

Спеціальні школи-інтернати для дітей з особливими освітніми потребами дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, були створені в Україні в 1990-х роках. На початковому етапі їх було відкрито лише вісім із загальною кількістю 900, а в 1998-1999 роках кількість санаторних шкіл-інтернатів зросла до 64 із загальною кількістю 900 дітей збільшилася до 64 із загальною кількістю 16 300 вихованців. До 2000 року в Україні налічувалося 389 спеціальних шкіл-інтернатів, де виховувалися та навчалися 6 200 дітей з порушеннями психофізичного розвитку (Покась В., 2005).

Сьогодні в Україні є багато закладів для дітей з особливими освітніми потребами. Одними з таких є : Білоцерківське міське товариство дітей-інвалідів та їх батьків «Аюрведа»; Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат, Харківський обліково-економічний технікум-інтернат імені Ф. Г. Ананченка, Житомирське вище професійно-технічне училище-інтернат, Чернігівський юридичний коледж тощо.

Проблеми, пов'язані зі збільшенням кількості хворих дітей та дітей з особливими освітніми потребами, впливають на доцільність організації закладів та їх подальший розвиток і вдосконалення. Оптимізація роботи закладів для осіб з особливими освітніми потребами різного типу на даному етапі можлива лише за фінансової підтримки держави, вивчення та використання кращого досвіду розвинених зарубіжних країн та подальші дослідження специфіки навчально-виховної та медико-реабілітаційної роботи шкіл-інтернатів для дітей різних нозологій в різні історичні періоди.

Світовий досвід розвитку освітнього простору через збільшення дітей з особливими

освітніми потребами.

На сьогоднішній день спостерігається значна зміна у відношенні до груп дітей, які раніше можливо позначалися негативними стереотипами і клеймами. Зараз сприйняття дітей із особливими освітніми потребами викорінює ці негативні уявлення, і їх роль і важливість визнаються.

Соціокультурний контекст сучасного суспільства дозволяє розуміти, що різноманітність індивідів та їхніх потреб є природною і незмінною частиною людського досвіду. Отже, діти з особливими потребами, різними здібностями або унікальними характеристиками тепер розглядаються як цінні члени суспільства, кожен з яких може принести свій внесок у різні сфери життя.

Суспільне визнання прав та потреб осіб із особливими освітніми потребами відображається в наявності і розвитку спеціалізованих програм та послуг для них у сферах освіти, медицини, соціального забезпечення і культури. Ці заходи спрямовані на забезпечення рівних можливостей і доступності для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей.

У сучасному суспільстві акцент зміщується від стигматизації до прийняття і підтримки, сприяючи розвитку різнобічності та інклюзивності. Це відображає загальну еволюцію нашого розуміння та підходу до дітей з різними особливостями в цивілізованому суспільстві.

У своїх дослідженнях В. Синьов (2016) зазначав, що особливістю розвитку сучасного українського суспільства є несподівана увага до парадигми створення інклюзивного середовища, особливо для дітей з психофізичними порушеннями. Вчений стверджує, що наша країна завжди була лідером у досягненні ефективних корекційних результатів у професійній роботі з дітьми з різними порушеннями розвитку.

Включення дітей з особливими освітніми потребами у повноцінне життя суспільства, крім гуманістичної мети, несе із собою і прагматичну: діти з особливими освітніми потребами стають корисними працездатними членами суспільства, сприяють збільшенню суспільного продукту. Проте, для таких осіб, як для жодної іншої групи населення, актуальним стає питання здобуття освіти.

Так, науковець M. Chornodon (2021) представив аналітичний огляд історії становлення та розвитку ідей інклюзивної освіти в країнах Європи та США, проаналізувавши вплив соціально-політичних явищ та досвід організації навчання дітей з з психофізичними порушеннями в закладі освіти за кордоном. У дослідженні вченого простежується, що приблизно з VIII століття в Європі робилися спроби поширити загальну освіту та уніфіковану систему освіти. Першопрохідцем у цій сфері був відомий реформатор Карл Великий (742-814), укази якого зобов'язували людей віддавати своїх дітей до церковних шкіл при монастирях і церквах, які були знову відкриті після його указів (M. Chornodon, 2021). Учений відзначає, що саме Карл Великий започаткував оригінальну освітню структуру - школи при церквах. Однак діти з особливими освітніми потребами тривалий час не були включені в це шкільне середовище. Це пов'язано насамперед з тим, що особливі освітні потреби тоді розглядалася як каліцтво, покарання за минулі гріхи людини або її предків. Тому люди з різними порушеннями не могли сподіватися, що хтось із церковних лідерів буде їх навчати, і навіть не очікували толерантного ставлення до них і їхньої хвороби ні від людей, ні від самої церкви.

У Західній Європі церква достатньо довго вчила, що кожен член суспільства повинен жити відповідно до свого правового та майнового статусу і не намагатися його змінити. Однак перші будинки, сиротинці, а згодом і школи відкривалися при монастирях, і саме там почав накопичуватися досвід виховання дітей з особливими потребами. Першими хто почав навчатися в релігійних закладах, були діти з порушеннями зору або слуху.

Відкриття перших будинків для сліпих у Баварії (1198 р.) та Франції (1260 р.), з ініціативи військових монархів, можна розглядати як початок освіти дітей з особливими потребами. Такі зміни у ставленні до людей з різними порушеннями можна пов'язати з військовими подіями, адже багато солдатів отримували каліцтва, в тому числі сліпоту та глухоту, під час боїв. Зі збільшенням кількості осіб із відхиленнями ставлення до них почало змінюватися на краще.

Поступово в історії суспільства дискримінаційна складова, що відносилася до людей з вадами слуху, зникала, і на передній план вийшли принципи дарвінівського середовища, орієнтованого на виживання. Це свідчить про розвиток гуманітарного підходу до проблем дітей із спеціальними потребами.

Перші спроби безпосереднього навчання людей з порушеннями слуху та мовленням були

здійснені в Іспанії. Ці спроби ґрунтувалися на ідеях італійського професора Джероламо Кардана, який висунув фізіологічні пояснення причин глухоти і німоти. Науковець детально описав людей із порушеннями слуху, що послужила основою для подальших досліджень і розвитку методів навчання глухонімих дітей. Варто зазначити, що інтерес до застосування теоретичних основ, розроблених італійським вченим, виник не в самій Італії, а в сусідній Іспанії. Це свідчить про те, що наукові ідеї і методи можуть перетинати кордони та розповсюджуватися через міжнародні зв'язки та співпрацю між науковими спільнотами (Maksymchuk B, 2022).

Зазначені історичні події вказують на еволюцію наших знань і підходів до навчання та соціального взаємодії з особами, які мають особливі потреби, та на неперервну прагнення суспільства до більшого розуміння і включення цих осіб у різні сфери життя. Система освіти США має значний досвід розвитку спеціальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. У цей час там сформувався новий освітній простір, в якому утвердилися елементи інклюзивного, толерантного освітнього простору. З 1875 по 1914 рік у США було запроваджено обов'язкову освіту та сформовано класи для дітей, які мали інтелектуальні порушення, а також для дітей з проблемами поведінки, слуху та з порушеннями опорно-рухового апарату. У той же час Національна асоціація освіти створила Департамент спеціальної освіти. Ці фактори вплинули на шкільну систему, яка розробила принципи вимірювання та виявлення індивідуальних відмінностей і потенціалу. У 1960-1970-х роках у США почалася критика такої моделі школи. Основне протиріччя між існуючою системою освіти та громадською думкою полягало в тому, що особи з інвалідністю в контексті вимірювання та відокремлення стає причиною відчуження та ізоляції, а суспільство повинно підтримувати прагнення людей з особливими освітніми потребами здобувати освіту нарівні з іншими. Поступово ця модель отримала визнання в освітньому процесі (Kolupayeva A., Taranchenko O., Danilavichute E., 2014).

Проте, М. Шеремет стверджує, то Україна пішла світовим шляхом, не враховуючи особливі соціально-економічні та психолого-педагогічні проблеми, що виникли внаслідок стихійного інклюзивного процесу. Різного роду проєкти та їх виконавці за останні десять років не змогли забезпечити якісну інклюзивну освіту, доступну для можливостей учнів з особливими освітніми потребами. За результатами досліджень вченої та опитування вчителів і батьків, у дітей з порушеннями у розвитку виявлено ряд психологічних чинників, що стоять на заваді успішного навчально-виховного процесу (Шеремет,2016,с.7-8).

Однією з найважливіших причин цього процесу було те, що спеціальна освіта не вирішувала багатьох проблем дітей з особливими потребами, в тому числі проблему соціальної адаптації. У спеціальних закладах перебували люди, які були об'єднані спільними порушеннями та загалом мали ідентичний світогляд, і, виходячи зі школи, людина з особливими освітніми потребами відчувала дискомфорт від усвідомлення того, що вона не така, як усі. Суспільство також не мало можливості звикнути до людей з особливими освітніми потребами і ставлення до них також залишалося незмінним. Звичайно, така сегрегація також була своєрідним показником нерівності та дискримінації людей з особливими освітніми потребами, порушенням їхніх прав та можливостей, особливо у сфері освіти.

Спеціальні освітні умови розвитку, виховання та навчання дітей з порушеннями мовлення.

Більшість дітей із порушеннями мовлення для здобуття повноцінної освіти не можуть обійтися без своєчасної логопедичної допомоги. Багато з них потребують також медико- психолого-педагогічного супроводу. Завдання виявлення та корекції порушень мовленнєвого розвитку та комунікації дітей вирішує логопед.

K. Kolchenko зазначав, що значна частина дітей із порушеннями мовлення здобуває дошкільну та шкільну освіту в державних і муніципальних загальноосвітніх навчальних закладах за умови надання логопедичної допомоги в дошкільному віці або в початкових класах паралельно з навчанням у загальноосвітній школі (K. Kolchenko, 2013). Для дітей з особливо важкими мовленнєвими порушеннями в нашій країні існують спеціальні освітні заклади, де створено сприятливі умови подолання порушень мовлення в дітей із первинно збереженим слухом, інтелектом, нормальним психічним розвитком (Шевченко, 2019). До них належать: спеціальні заклади дошкільної освіти і логопедичні групи при них, загально розвивального виду для дітей із вадами мовлення; логопедичні пункти при закладах дошкільної та загальної середньої освіти; спеціальні школи для дітей із тяжкими порушеннями

мовлення; логопедичні кабінети при поліклініках, логопедичні стаціонари.

У спеціальних установах модифіковано навчальну програму, забезпечено систематичну логопедичну допомогу, використовують посібники та підручники, розроблені відповідно до можливостей дітей із порушеннями мовлення. Однак нині широко обговорюється питання про інтеграцію дітей навіть із тяжкими порушеннями мовлення в середовище однолітків, які не мають особливих потреб. Соціалізація та інтеграція дітей з мовленнєвими порушеннями можливе за умови врахування їхніх освітніх потреб. Доцільність визнання та розуміння викладачами особливих потреб дітей з мовленнєвими порушеннями значною мірою зумовлена тим, що останнім часом змінився контингент дітей як з точки зору їхнього мовленнєвого розвитку, так і з точки зору готовності до навчання (Садова, 2019).

Простежуються дві основні тенденції у зміні контингенту дітей з порушеннями мовлення. Одна тенденція полягає у збільшенні кількості дітей з мінімальними проявами мовленнєвих порушень до шкільного віку, що пов'язано зі своєчасним наданням логопедичної допомоги та застосуванням сучасних педагогічних технологій. Інша - свідчить про те, що зросла і кількість дітей зі складною структурою мовленнєвого порушення, з тяжкими порушеннями мовлення органічного характеру, що поєднуються з розладами психофізичного розвитку. Розкриття цієї проблеми досягнуло немалих успіхів, але у процесі детального аналізу стану її освітленості в науковій літературі

Є. Соботович ддослідила, що для удосконалення корекційних методик потрібна психолого-педагогічна диференціація дітей за якісно різноманітними типами їх мовленнєвого та психічного розвитку. На думку вченої, для розв'язання цього завдання треба вивчити природу первинного порушення мовлення та його зв'язок із інтелектуальним розвитком дитини (Соботович, 2015).

Мовленнєві порушення в дітей дошкільного та шкільного віку мають різний ступінь вираженості: від легких проявів мовленнєвої недостатності (наявність порушень звуковимови за нормального розвитку інших компонентів мовленнєвої діяльності), до системних розладів, які перешкоджають вербальній комунікації та впливають на різні сторони психічного розвитку дитини.

Неоднорідність складу дітей з порушеннями мовлення зумовлює необхідність врахування діапазону відмінностей у змісті шкільної освіти, що відповідає можливостям і потребам усіх категорій дітей, що відповідає рекомендаціям для дітей з розладами мовлення. Значна частина мовленнєвих порушень зумовлює специфічні труднощі в навчанні, як-от неповноцінне оволодіння читанням і письмом, орфографією та лічбою. Порушення мовлення можуть спричиняти специфічні відхилення з боку інших вищих психічних функцій (уваги, пам'яті тощо), негативно впливають на емоційно-вольову та особистісну сферу, що загалом ускладнює картину мовленнєвого порушення дитини.

Висновки, **перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження**.

Важливість даної статті полягає у систематичному аналізі історії та функціонування освітніх установ в Україні для дітей з особливими освітніми потребами. Ця стаття розкриває перспективу еволюції підходів до освіти і виховання дітей із різними психофізичними порушеннями, а також акцентує увагу на актуальних проблемах та можливих шляхах їх вирішення.

Відзначається, що спеціальні освітні заклади для дітей з особливими потребами існують у суспільстві вже тривалий час. Їхнє походження та функції надзвичайно важливі для розуміння та визначення їх ролі у вихованні і лікуванні цієї категорії дітей. Дана стаття аналізує, як ці заклади служили формою підтримки для сімей, що мали дітей з різними особливостями, і як вони вплинули на розвиток спеціальної освіти та педагогічної науки загалом.

По-друге, стаття підкреслює, що в сучасних умовах оптимізація роботи цих закладів може бути досягнута на державному рівні. Для цього важливо вивчити та використовувати передовий досвід розвинених зарубіжних країн у цій сфері. Вивчення і аналіз міжнародного досвіду та наукових досліджень дозволяє знайти ефективні шляхи подальшого розвитку та вдосконалення освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Стаття докладно розглядає історичний контекст створення та функціонування освітніх установ для дітей з особливими потребами в Україні. Вона розкриває етапи розвитку ставлення суспільства до людей порушеннями психофізичного розвитку, а також аналізує вплив нормативно-правового середовища на створення та функціонування спеціальних закладів.

Усі ці аспекти статті допомагають розуміти важливість і актуальність розвитку освіти для дітей з

особливими освітніми потребами в сучасному українському суспільстві, а також сприяють висвітленню шляхів її подальшого вдосконалення на основі найкращого міжнародного досвіду і вивчення історичного контексту.

Список використаних джерел:

1. **Бондар**, **В**. (2003). Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти. *Дефектологія,* 3. 2–5. Режим доступу: 3https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/Bondar-T.I.-Developing-the-inclusive-setting-in-higher-education-institutions-in-Ukraine.pdf 2. **Золотоверх В**. (2001). Становлення та розвиток дошкільних закладів для дітей з психофізичними вадами в системі спеціальної освіти України. Київ. 3. Kolchenko, K. O. (2013). Kontseptualni pidkhody do vprovadzhennya inklyuzyvnoyi osvity u vyshchykh navchalnykh zakladakh. Aktualni problemy navchannya ta vykhovannya. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/353313355_Problems_and_prospects_for_the_development_of_inclusive_education_in_Ukraine. 4. Kolupayeva A., Taranchenko **O**., *Danilavichute E.* (2014). Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori , Jeffrey P. Bakken , Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) *Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited,* 311 – 351 Режим доступу: https://www.spp.org.ua/index.php/journal/article/download/74/69 5. Loreman T., Deppeler J., and D. Harvey. (2011). *Inclusive Education : Supporting Diversity in the Classroom*. Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin.http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/rp_ped-suprovid-ditej-z-obmezhenymy-mozhlyvostjamy-zdorovja-i-inkl-sered_bakalavr.pdf 6. **Любар О**. **О**. (1993). *Історія педагогічної думки і освіти в Україні.* Київ : Рад. шк. 7. Maksymchuk, B., Sarancha, I., Husak, A., Avramenko, O., Kuzmenko, I., Kuzmenko, V., Slyusarenko, N., Chepurna, L., Pankevych, V., Babii, I., & Maksymchuk, I. (2022). Implementing the Course "Human Rights" for Children with Special Needs under the Changed Socio-Educational Conditions. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 428-443. https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/617 8. **Покась В**. **П**. (2010). *Інтернатні заклади освіти: філософія, історія, стратегія розвитку.* Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/846/1/Istoryko-pedahohichni%20aspekty.pdf 9. **Покась В**. **П**. (1999). *Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку загальноосвітніх шкіл-інтернатів в Україні (1956 – 1966 рр.)* (Дис. канд. психол. Наук). Київ. *https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/specrada/02040616/Ryabkina/Ryabkina.pdf* 10. **Покась В**. **П**. (2005). *Становлення та розвиток інтернатних закладів освіти в Україні (1917 – 2000 рр.)*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова.
https://lib.iitta.gov.ua/9579/1/%D0%94%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BA%20%D0%9D.2013.pdf 11. **Садова І**. **І**. (2019). Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи. (*Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 17. С. 94-97.http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2019_17_25_12. **Садова І**. (2020). З історії розвитку освіти осіб з особливими освітніми потребами (від сегрегації – до інклюзії). *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»*, 52. 42-47. 13. Sak T. (2013). Psykholohichni umovy realizatsii Derzhavnoho standartu pochatkovoi zahalnoi osvity dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. *Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia*. 2 (52). 3–6. https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/131212.pdf 14. **Синьов**, **В**. (2005). Українська корекційна педагогіка та психологія на шляху до інтеграції у світовий простір. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття» (м. Київ*, с. 175-180). https://aqce.com.ua/download/publications/323/206.docx 15. **Синьов В.М**., **Шеремет М.К**., **Руденко Л.М**. & **Шульженко Д.І**. (2016). Освітньо-психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями в сучасних умовах України. *Актуальні питання корекційної освіти*, 7. http://actualpce.at.ua/ 16. **Соботович Є**. **Ф**. (2015). *Вибрані праці з логопедії*. Тищенко В. В., Линдіна Є. Ю. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 17. Chornodon, M., Gryshkova, N., Myronova, N., Ivanytska, B., Semen, N., & Demchenko, N. (2021). Study of Gender Conceptual Sphere: Historiography of the Question. Postmodern Openings, 12(3), 15-33. https://doi.org/10.18662/po/12.3/325 18. **Таранченко О**. & **Колупаєва А**. (2016). Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі.

Особлива дитина : навчання і виховання, № 3(79). 7 – 18. https://core.ac.uk/download/pdf/159118818.pdf 19. **Шевченко**, **Світлана Миколаївна** (2019) Розвиток навчально-виховних закладів для дітей із особливими освітніми потребами в умовах незалежної України (1991-2000 рр.) *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 1 (26). 216-222.

References

1. Bondar, V. (2003). Integraciya ditej z obmezheny`my` psy`xofizy`chny`my` mozhly`vostyamy` v zagal`noosvitni zaklady`: za i proty`. Defektologiya, 3. 2–5. https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/Bondar-T.I.-Developing-the-inclusive-setting-in-higher-education-institutions-in-Ukraine.pdf 2. Zolotoverx V. (2001). Stanovlennya ta rozvy`tok doshkil`ny`x zakladiv dlya ditej z psy`xofizy`chny`my` vadamy` v sy`stemi special`noyi osvity` Ukrayiny`. Ky`yiv. 3. Kolchenko, K. O. (2013). Kontseptualni pidkhody do vprovadzhennya inklyuzyvnoyi osvity u vyshchykh navchalnykh zakladakh. Aktualni problemy navchannya ta vykhovannya. https://www.researchgate.net/publication/353313355_Problems_and_prospects_for_the_development_of_inclusive_education_in_Ukraine 4. Kolupayeva A., Taranchenko **O**., *Danilavichute E.* (2014). Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori , Jeffrey P. Bakken , Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) *Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited,* 311 – 351 Rezhy`m dostupu: https://www.spp.org.ua/index.php/journal/article/download/74/69 5. Loreman T., Deppeler J., and D. Harvey. (2011). *Inclusive Education : Supporting Diversity in the Classroom*. Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin. Rezhy`m dostupu:http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/rp_ped-suprovid-ditej-z-obmezhenymy-mozhlyvostjamy-zdorovja-i-inkl-sered_bakalavr.pdf 6. Lyubar O. O. (1993). *Istoriya pedagogichnoyi dumky` i osvity` v Ukrayini. Ky`yiv : Rad. shk.* 7. Maksymchuk, B., Sarancha, I., Husak, A., Avramenko, O., Kuzmenko, I., Kuzmenko, V., Slyusarenko, N., Chepurna, L., Pankevych, V., Babii, I., & Maksymchuk, I. (2022). Implementing the Course “Human Rights” for Children with Special Needs under the Changed Socio-Educational Conditions. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 14(3), 428-443. 8. Pokas` V. P. (1999). Social`no-pedagogichni osnovy` stanovlennya ta rozvy`tku zagal`noosvitnix shkil-internativ v Ukrayini (1956 – 1966 rr.) (Dy`s. kand. psy`xol. Nauk). Ky`yiv https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/specrada/02040616/Ryabkina/Ryabkina.pdf 9. Pokas` V. P. (2005). Stanovlennya ta rozvy`tok internatny`x zakladiv osvity` v Ukrayini (1917 – 2000 rr.). Ky`yiv : Vy`d-vo NPU im. M. P. Dragomanova. https://lib.iitta.gov.ua/9579/1/%D0%94%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BA%20%D0%9D.2013.pdf 10. Pokas` V. P. (2010). Internatni zaklady` osvity`: filosofiya, istoriya, strategiya rozvy`tku. Ky`yiv : Vy`d-vo NPU im. M. P. Dragomanova. https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/846/1/Istoryko-pedahohichni%20aspekty.pdf 11. Sadova I. I. (2019). Inklyuzy`vna osvita v Ukrayini: suchasny`j stan i perspekty`vy`. (Zbirny`k naukovy`x pracz` Xmel`ny`cz`kogo insty`tutu social`ny`x texnologij Universy`tetu «Ukrayina». 17. S. 94-97. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2019_17_25 12. Sadova I. (2020). Z istoriyi rozvy`tku osvity` osib z osobly`vy`my` osvitnimy` potrebamy` (vid segregaciyi – do inklyuziyi). Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 52. 42-47. 13. Sak T. (2013). Psykholohichni umovy realizatsii Derzhavnoho standartu pochatkovoi zahalnoi osvity dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. *Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia*. 2 (52). 3–6. https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/131212.pdf 14. Sy`n`ov, V. (2005). Ukrayins`ka korekcijna pedagogika ta psy`xologiya na shlyaxu do integraciyi u svitovy`j prostir. Materialy` mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyi «Pedagogika duxovnosti: postup u tretye ty`syacholittya» (m. Ky`yiv, s. 175-180). https://aqce.com.ua/download/publications/323/206.docx 15. Sy`n`ov V.M., Sheremet M.K., Rudenko L.M. & Shul`zhenko D.I. (2016). Osvitn`o-psy`xologichna integraciya shkolyariv iz psy`xofizy`chny`my` porushennyamy` v suchasny`x umovax Ukrayiny`. Aktual`ni py`tannya korekcijnoyi osvity`, 7. http://actualpce.at.ua/ 16. Ye. F. Sobotovy`ch. (2015). Vy`brani praci z logopediyi. Ty`shhenko V. V., Ly`ndina Ye. Yu. Ky`yiv : Vy`davny`chy`j dim Dmy`tra Burago. 17. Taranchenko O. & Kolupayeva A. (2016). Osvita ditej z osobly`vy`my` potrebamy` za chasiv nezalezhnosti Ukrayiny`: etapnist` u strategichnomu vy`miri. Osobly`va dy`ty`na : navchannya i vy`xovannya, # 3(79). 7 – 18.

https://core.ac.uk/download/pdf/159118818.pdf 18. Chornodon, M., Gryshkova, N., Myronova, N., Ivanytska, B., Semen, N., & Demchenko, N. (2021). Study of Gender Conceptual Sphere: Historiography of the Question. Postmodern Openings, 12(3), 15-33. https://doi.org/10.18662/po/12.3/325 19. Shevchenko, Svitlana My`kolayivna (2019). Rozvy`tok navchal`no-vy`xovny`x zakladiv dlya ditej iz osobly`vy`my` osvitnimy` potrebamy` v umovax nezalezhnoyi Ukrayiny` (1991-2000 rr.) Pedagogichna osvita: teoriya i prakty`ka, 1 (26). 216-222.

Yevheniia Lyndin**a**. Evolution of educational institutions for people with special educational needs in Ukraine: historical aspect.

The article examines the history of the formation and development of educational institutions for people with special educational needs in Ukraine from ancient times to the present. The author distinguishes different historical periods in which the attitude of society and the state to this category of people changed.

In the archaic period and up to the tenth century, the evolution of attitudes towards persons with special educational needs is considered. From the tenth to the thirteenth centuries, the role of princely, church, and monastic care for this category of people is studied. From the XIV to the second half of the XVII century, the author analyzes the formation of state approaches to the care and education of persons with various psychophysical disabilities.

Next, the first attempts to create special educational institutions for children with speech disorders in the second half of the nineteenth century are considered. In the second quarter of the twentieth century, the author describes the beginning of the development of the special education system in Ukraine. It is also noted that in the 90s of the twentieth century, Ukraine began to introduce the ideas of inclusive education.

In general, the study shows that at each historical stage of human development, attitudes toward people with special educational needs in Ukraine and the world have been different. The author tries to understand the evolution of this attitude and to note key events and changes in this area over the centuries.

Key words: historiography, special education, correction, speech disorders, persons with special educational needs, educational institutions.

DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2023.45.09
УДК 376-056.264:159.922.76

І.В.Мартиненко
irmartynenko@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-5003-4653

А.М.Савицький
savva2008@ukr.net
https://orcid.org/0009-0003-6841- 6440

ДИСФУНКЦІЇ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У СТРУКТУРІ ДИЗОНТОГЕНЕЗУ ДІТЕЙ ІЗ ПЕРВИННИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена проблемі дисфункцій сенсорної інтеграції у структурі дизонтогенезу дітей із порушеннями мови та мовлення первинного генезу. За результатами теоретичного аналізу досліджень у галузі логопедії та спеціальної психології, логопсихології зокрема, встановлено, що про різні дисфункції процесу обробки сенсорної інформації йдеться в наукових роботах, присвячених алалії, дизартрії, афазії. Означені симптоми розглядаються в структурі невербальної симптоматики мовленнєвих порушень і в контексті теорії сенсорної інтеграції у вітчизняних дослідженнях до сьогодні не представлені. Найчастіше явища слухової та оральної гіперреактивності, гіперакузії, тактильної гіпореактивності і труднощів стереогнозу розглядаються як феномени синдромів розладів психічної сфери, як вторинні у структурі дизонтогенезу цх дітей зокрема. Водночас, висновки зарубіжних вчених частіше зосереджені навколо характеристики дисфункції сенсорної інтеграції дітей із порушеннями мови та мовлення, як первинних чинників, які зумовлюють затримку розвитку механізмів